



## **DEDE KORKUT'TA YANLIŞ YAZILMIŞ BİRKAÇ KELİME VE OKUNUŞ ŞEKİLLERİ ÜZERİNE**

### **On the several words that has been passed in Dede Korkut**

*Sadettin ÖZÇELİK\**

#### **Özet**

Bu makalede, Dede Korkut'ta yanlış yazılmış ve bilimsel çalışmalarda da yanlış okunmuş olan dört kelime üzerinde durulmuştur. Yapılan düzeltmeler *dağı*, *yet-*, *deş-* ve *ulu* kelimeleriyle ilgilidir.

**Anahtar Kelimeler:** Dede Korkut; *dağı*, *yet-*, *deş-* ve *ulu* kelimeleri.

#### **Abstract**

In this article has been insist on four word in Dede Korkut. This words has been writed incorrect in manuscript. Improves are interested in *dağı*, *yet-*, *deş-*, *ulu* words.

**Key Words:** Dede Korkut; *dağı*, *yet-*, *deş-*, *ulu*.

Eski metinlerin okunması ve incelenmesi sırasında araştırmacıları zorlayan konulardan biri de yanlış yazılmış kelimelerdir. Bu tür yanlış yazımların düzeltilmesi her zaman kolay olmayabilir. Araştırmacı metinlerin okunması konusunda üç yönlü ve üç türlü imkana sahiptir:

1. Yazmanın, dolayısıyla yazıcının sunduğu imkanlar.
2. Araştırmacının eski metinlerle ilgili kendi birikimleri, çağrışımı ve konuya yaklaşım yöntem(ler)i.
3. Araştırılan eser konusunda araştırmacıya yol gösterip ışık tutabilecek çalışma ve kaynakların tespiti, bunların doğru ve dikkatli kullanılması.

Bu imkanlar dışında bazen bir metnin farklı yönleriyle dikkat gerektirecek birtakım özellikleri olabilmektedir. Özelliklerin metni ilgilendiren tarafı olduğu kadar araştırmacıyı ilgilendiren tarafları da vardır. Örnek olarak eserin yazıldığı dönemin dil özelliklerinin bilinmesi bir kolaylıktır. Bir önceki dönemde veya Türk Dilinde kelimelerin, eklerin vb. biyografisini bilmek bir başka avantajdır. Eldeki kaynakların atlanmadan kullanılabilmesi ise araştırmacıya ayrı bir avantaj sağlar. Bunun gibi birçok önemli nokta sayılabilir.

Ancak bunların hepsinden de önemli olan nokta şudur: Sözün gelişi ve metnin anlamca iyi takip edilmesi. Sözün gelişi, anlamı ve anlatılan olayın örgüsüne dikkat ederek metni incelediğinde, araştırmacının bu tür yanlış yazılmış kelimelerin doğru şekillerini tespit etmek ve anlamlarının ne olduğunu belirlemek daha da kolaylaşır.

İşte bu makalede, yukarıda sözünü ettiğim gibi Dede Korkut'ta yanlış yazılmış ve araştırmacılar tarafından yazılışına uygun şekilde okunmuş olan dört kelime üzerinde durmak istiyorum:

---

\* Prof. Dr., Dicle Üniversitesi, Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi.

**Drs.9a.11** (ME 14.11) **dişi** → **dağı**

“Ulu toy eyle, hâcet dile! Ola kim bir ağzı du‘âlinuñ (10) alkışıyla Tanrı bize bir müsülmân ayâl vère, dèdi. Dirse (11) Hân دشی dişi → دخی dağı ehlinüñ söziyile ulu toy eyledi, hâcet (12) diledi. Atdan ayğır, deveden buğra, koyundan çoç kırdurdu (...) 9b.3 el götürdiler, hâcet dilediler.”

Ergin, Gökyay (DKK: 6.12) ve Tezcan, دشی dişi kelimesinin metindeki yazılışını doğru kabul ederek kelimeyi yazıldığı gibi okumuşlardır. Sadece Tezcan, bu kelimenin sıfat olarak kullanılmasına şüphe ile yaklaşmış ve notlarında Osmanlıca metinlerde *dişi ehil* ve *er ehil* deyimlerine rastlamadığını belirttikten sonra 19. Yüzyılda Yunan harfleriyle yazılmış bir romanda sık kullanıldığını tespit ettiğini belirtmiştir (DKON: 74-75).

Ben, Türkçede *dişi* kelimesinin insan için *sıfat olarak kullanılmasının* doğru kabul edilemeyeceğini düşünüyorum. Ayrıca 19. Yüzyılda Yunan harfleriyle yazılmış bir romanda sık kullanılmış olması da bir tanık olarak gösterilemez.

Hikâyedeki olayın gelişimini özet olarak hatırlayalım: Bayındır Han'ın ziyafetine giden Dirse Han, kara çadıra oturtulur, altına kara keçe serilerek kendisine kara koyun yahnisinden ikram edilir. Dirse Han, bu davranışın sebebini sorar ve Bayındır Han'ın çocuksuz olanların bu şekilde ağırlandırılmasını emir verdiğini öğrenir. Dirse Han, bunun üzerine Bayındır Han'ın ziyafetinden ayrılır ve *eşine neden bir çocuklarının olmadığını* sormak üzere evine gelir. Eşi, Dirse Han'a büyük bir ziyafet vermesini ve insanlardan çocuk sahibi olmaları için dua istemesini teklif eder, belki bu şekilde bir çocuk sahibi olabileceklerini belirtir. Dirse Han da eşinin teklifini uygun bulur, kabul eder. Böyle bir durumda metinde *dişi* دشی yazılmış olan kelimenin doğru kabul edilmesi düşünülemez. Burada sözün gelişine uygun düşen, yazılışı *dişi* (دشی)'ye çok benzeyen *dağı* (دخی) kelimesi olmalıdır. Anlatılan konuya ve sözün gelişine göre cümle şöyle olmalıdır:

“Dirse Hân دخی **dağı** ehlinüñ söziyile ulu toy eyledi, hâcet (12) diledi.”

*Dağı* (دخی) kelimesinin ortasındaki ذ harfinin mürekkep dağılması veya gelişigüzel yazılmış olması sonucunda bir sonraki yazıcı harfi ش görmüş olabilir. Böyle bir yanlışlık sonucunda kelimenin *dişi* (دشی) yazıldığını, doğrusunun *dağı* (دخی) olması gerektiğini düşünüyor ve öyle okuyorum.

Kelime, Vatikan nüshasında da *dişi* (دشی) (Vat.61b.7) olarak yazılmıştır. Kelimenin her iki nüshada da yanlış yazılmış olması, bu hatanın daha önceki bir nüshada yapılmış olduğunu gösteriyor.

Ayrıca, Dede Korkut'ta *dağı* kelimesinin benzer kullanılışları vardır. Aynı hikayede geçen üç örneğini sunuyorum:

Drs.10a.6-7: ”Boğa *dağı* oğlana (7) sürdi geldi.”

Drs.16b.1: “Oğlanuñ anası *dağı* emcügin bir şıkdı, südi gelmedi.”

Drs.17b.6: “Ol nâ-merdler *dağı* bir yerde (7) kınmışlardı,”

**Drs.26a.2** (ME 48.2) **binmiş** → **yêtmiş**

“Tavla tavla şehbâz atlaruñ kâfir binmiş

Çatâr çatâr (2) kızıl develerüñ kâfir بنمش **binmiş** → يتمش **yêtmiş**.”

Gökyay, yukarıdaki ikinci cümlede geçen ve metindeki yazılışı verilen cümlenin yüklemine, yazılışını doğru kabul ederek, *binmiş* (DKK: 22.1) okumuştur. Aynı kelimeyi, Tezcan da Gökyay gibi *binmiş* okumuştur. Ergin ise, kelimeyi tamir ederek *yetmiş* okumuştur. Ergin'in bu düzeltmeyi metinde sonradan yaptığı anlaşılıyor. Çünkü, Ergin kelimeyi söz dizisinde *bin-* fillinde *binmiş* (DKKII: 50) şekliyle işlemiştir. Ben, Ergin'in bu düzeltmesini, dört sebepten yerinde ve doğru buluyorum:

1. Vatikan nüshasında cümlenin yüklemi, *yetmiş* (Vat.87a.4) şeklindedir.

2. *bin-* ve *yêt-* fiillerinin yazılışları arasındaki fark sadece bir noktadır. Eski metinlerde yazıcıların noktalı harflerde, çok sık hata yaptıklarını biliyoruz. Ayrıca Dresden nüshasında özellikle bir ve iki noktanın çok sık şekilde birbirinin yerine yazıldığı görülür.

3. Dede Korkut'ta -genel anlamda- at, *binit* olarak deve, *yüklet* olarak geçmektedir. Yani deve, genel olarak, yedekte götürülür (yedilir).

4. Bu satırlardan hemen önce, *yêt-* fiili, yukarıdakine benzeyen cümlelerin yüklemi olarak üç defa, *deve* için, kullanılmıştır:

Drs.21a.6-7: "..., *kaṭār kaṭār kızıl develerini yêtdiler.*"

Drs.21b.3: "..., *kaṭār kaṭār develerini yêtmışüz,*..."

Drs.22a.6: "*Kaṭār kaṭār kızıl devesini biz yêtmışüz,*..."

**Drs.29a.6** (ME 54. 6) **düşdi** → deşdi; deş-: Yarmak, yırtmak, çizmek.

"Boyu uzun béli [*ince*] Borla Hâtün boynıyla kulağın (6) aldı *دوشدی düşdi* → *دشدی deşdi*, güz alması gibi al yañağın *tartdı yırtdı*, (7) kargu gibi kara saçını *yoldı*, oğul, oğul! Deyüben *zârilik kıldı, ağladı.*"

Yukarıdaki metnin ilk cümlesini Ergin, "*Boyu uzun bili ince Burla Hatun boynı-y-ile kulağın (6) aldı düşdi.*" şeklinde okumuştur. Gökyay, "*Boyu uzun, beli-ince Burla Hatun boynı ile kalağın aldı, oğlunu kocup düşdü.*" (DKK: 25.1-2) şeklinde tamir ederek okumuştur. Tezcan ise, "*Boyu uzun béli [ince] Borla Hâtün boynıyla kulağın (6) aldı düşdi.*" şeklinde okumuştur.

Gökyay, *kalak* okuduğu kelime için, söz dizininde "*gerdek gecesi gelinlerin başına giydirilen bir nevi tahtadan taç, gelin tacı, altınlı kadın tepeliği veya tacı, koca karıların başlarına giydikleri şey takke.*" (DKK: 232) anlamlarını vermiştir. Gökyay, kendisinin *kalağın*, Araslı'nın *kulağın* okuduğu kelimeyle ilgili olarak Araslı ile tartışmış ve bu okuyuşunda ısrar etmiştir (Destursuz Bağa Girenler: 339).

Doğru okuma şekli, Araslı, Ergin ve Tezcan'ın okuduğu gibi *kulak* olmalıdır. Ancak, metinde Ergin ve Tezcan'ın cümlelerin yüklemine *aldı düşdi* okuyuşları, hem geçtiği cümlede anlamsız düşüyor hem de sonraki cümlelerin yüklemeleriyle (*tartdı yırtdı; yoldı; zârilik kıldı, ağladı*) kullanılış ve anlam yönünden, paralellik, uygunluk ve bütünlük taşıyor. Nitekim Gökyay, bu nedenle metne *oğlunu kocup* (DKK: 25.1-2) ifadesini ekleme gereği duymuştur.

Tezcan, notunda "Ben, *boynıyla kulağın al-* deyimini 'başını omuzları arasına çekmek' olarak yorumlamayı öneriyorum; ancak bu deyim ya da benzerini başka bir metinde bulamadım." (DKON: 131) diyor.

Bence Tezcan'ın bu yorumu, kabul edilemez. Şimdiye kadar *دوشدی düşdi* okunan kelimenin metinde yanlış yazılmış olduğunu düşünüyor ve *دشدی deşdi* okuyorum. Çünkü, cümlede daha sonra kullanılmış olan fiiller (*tartdı yırtdı, yoldı, zârilik kıldı, ağladı*) de bunu gösteriyor. Buna göre cümle şöyle anlaşılmalıdır:

*Burla Hatun, boynuyla kulağını çizdi yırttı, kargı gibi kara saçını yoldu, oğul oğul, diye ağır yaktı, ağladı.*

Bu yazım yanlışlığının sebebi, *düş-* fiilinin Dede Korkut'ta çok sık kullanılmış olmasıdır (60'tan fazla yerde, bk. DKKII: 100). Ayrıca iki kelimenin yazımı arasındaki benzerlik (*دوشدی, دشدی*) de yanlış yazımda etkili olmuş olabilir.

**Drs.54a.7** (ME 104.7) **ağır adlu** → ağır ulu.

"Mere ozan,

karşu yatan kara tağdan aşup (5) geldüğünde geçdüğünde

Beyrek adlu bir yigide bulışmaduğnı?

Taşkun (6) taşkun şuları aşup geldüğünde gedüğünde

Beyrek (7) adlu bir yigide bulış[ma]duğnı?

Ağır adlu → adlu ulu şehirlerden geldüğünde [gedüğünde] 8

Beyrek adlu bir yigide bulışmaduğnı?"

Bugüne kadar metinde adlu Őeklindeki yazılışı doğru kabul edilerek adlu okunmuş olan bu kelimenin ulu Şeklinde düzeltilmesi gerekiyor. Yazıcının gözü, yukarıdaki metinde üç defa tekrar edilmiş olan *Beyrek adlu bir yigide bulışmaduğnı?* cümlesinde geçen adlu kelimesine takılmış ve ulu yerine adlu yazmış olabilir. Ayrıca, benzerlikleri nedeniyle, u ve đ harflerinin birbiri yerine yazılması, yazmalarda sık görülen bir yanlışlıktır. Yine, *ağır adlu* tamlaması, metnin bütünlüğüne anlamlı ve uygun düşmüyor, *ağır ulu* ikilemesi ise, gayet uygun düşüyor.

Aynı yanlışlığın Vatikan nüshasında da yapılmış olması (Vat.78a.6), bu yanlışlığın her iki nüshadan da eski bir çekimleme hatası olduğunu ya da anlatıcı ozana bir yanlışlık olabileceğini gösteriyor.

Dede Korkut'ta, bir yerde de olsa, *ağır ulu* ikilemesinin geçmiş olması, düşüncemi destekleyen bir başka kanıttır:

Drs.75a.3: "Gümbür gümbür şavullar dögilmedi,

**Ağır ulu** (4) dıvānum sürilmedi,

Seni bilen beg oğulları, ađ çıkardı (5) şara geydi."

Ayrıca, bu ikileme Uygurcada *uluğ ağır* Şeklinde geçer:

"tütsüglük tutup evining (6) şapağında **uluğ ağır** ayamağın (7) keltei dıntarlarağ..." (Tekin 1976: 94.6-7, s.167) = "buhurdan (tütsüglük) tutup evinin kapısına büyük bir hürmetle gelen rahipler..." (Tekin 1976: 263)

#### KAYNAKLAR:

- 📖 Ergin, Muharrem (1989), *Dede Korkut Kitabı I (Giriş-Metin-Faksimile)*, Türk Dil Kurumu yayınları: 169, Ankara.
- 📖 Ergin, Muharrem (1991), *Dede Korkut Kitabı II (İndeks-Gramer)*, Türk Dil Kurumu yayınları: 219, Ankara.
- 📖 Gökyay, Orhan şaik (1973), *Dedem Korkudun Kitabı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- 📖 Gökyay, Orhan şaik (1982), *Destursuz Bağa Girenler*, Dergāh yayınları, İstanbul.
- 📖 Gökyay, Orhan şaik (1994), "Dedem Korkut Kitabı Üzerine" *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1988*, Türk Dil Kurumu yayınları: 552, Ankara, s. 91-96.
- 📖 Özçelik, Sadettin (2004), "Dede Korkut Metinleri Üzerinde Bazı Düzeltmeler", *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II (20-26 Eylül 2004)*, Ankara, s. 2209-2220.
- 📖 Özçelik, Sadettin (2004), "Dede Korkut'ta Renklere Yüklenen Anlamlar ve *Ak-Kara* veya *Ak-Alaca* Mücadelesi", *Mitten Meddaha Türk Halk Anlatıları Uluslar arası Sempozyumu*, 25-27 Kasım 2004, Ankara.
- 📖 Schmiede, H. Achmed (2000), "*Kitab-ı Dedem Korkut*" *Destanlarının Dresden Nüshası*, Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, Ankara.
- 📖 Tekin, şinasi (1976), *Uygurca Metinler II Maytrisimit*, Atatürk Üniversitesi yayınları: 263, Ankara.
- 📖 Tezcan, Semih; Boeschoten, Hendrik (2001), *Dede Korkut Oğuznameleri*, Yapı Kredi yayınları: 1441, İstanbul.
- 📖 Tezcan, Semih (2001), *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*, Yapı Kredi yayınları: 1457, İstanbul.

## **KISALTMALAR VE İŞARETLER**

**DKK:** Gökyay (1973).

**DKKII:** Ergin, Muharrem (1991).

**DKON:** Tezcan, Semih (2001).

**Drs.:** Dede Korkut Dresden nüshası.

**ME:** Ergin, Muharrem (1989).

**Vat.:** Dede Korkut Vatikan nüshası.

**→:** Düzeltme teklifi yönünü gösterir.

**[ ]:** Metinde tamir edilmiş kısmı gösterir.